

Ольга Зернецька

СУЧАСНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ В ПОШУКАХ ЩАСТЯ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

У статті аналізуються результати Світової доповіді про щастя – 2018 (World Happiness Report – 2018). Парадигма щастя досліджена як наукова категорія на основі розгляду основних монографій і статей суспільствознавців різних країн світу. Розглянуто три цивілізації, такі як скандинавська, північноамериканська та латиноамериканська, і проведено компаративний аналіз пошуків ними найвищої ефективності людського життя – щастя. Зіставлено і виявлено нові дивергенції між північноєвропейськими (Фінляндія, Данія, Норвегія, Швеція) та північноамериканськими (США) цивілізаціями, особливо такий феномен, як «хіге» (hugge) та подібні до нього явища у латиноамериканській цивілізації.

Ключові слова: Світова доповідь про щастя – 2018, цивілізації, щастя, скандинавська, північноамериканська та латиноамериканська цивілізації, компаративний аналіз.

Olga Zernetska. Modern Civilizations in Search of Happiness: Comparative analysis. *The main results of the World Happiness Report 2018 are examined in this article. The paradigm of happiness as a science discipline are explored and many monographs and articles of outstanding scholars of different countries dedicated to this issue are reviewed. Three civilizations such as Scandinavian, North American and Latin American are researched and compared in their pursuit for happiness. New divergences between North European (Finland, Denmark, Norway, Sweden and) North American (the USA) civilizations are investigated, especially such phenomenon as «hugge» and the like phenomenon in Latin America.*

Зернецька Ольга Василівна – доктор політичних наук, професор, завідувачка відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи Інституту всесвітньої історії НАН України.

Key words: World Happiness Report 2018, civilizations, happiness, Scandinavian, North American, Latin American civilizations, comparative analysis.

У червні 2011 р. на Генеральній Асамблеї ООН було ухвалено резолюцію, яка закликала країни-члени ООН оцінювати щастя свого народу і отримані дані використовувати як важливий орієнтир подальшої політики держави. 2 квітня 2012 р. відбулося перше засідання ООН на тему: «Щастя і благополуччя: визначення нової економічної парадигми» під головуванням прем'єр-міністра Бутану Джигме Тамлей. Бутан – перша і поки що єдина держава в світі, яка основним показником свого розвитку офіційно визначила валове національне щастя, замість валового внутрішнього продукту.

Більшість людей погоджується, що суспільства, в яких вони живуть, повинні сприяти щастю своїх громадян. Водночас більшість людей думає, що щастя – це така річ, яку не можна обрахувати, – це щось приватне, індивідуальне. Адже до нього люди прагнуть самостійно і воно не може бути справою національної політики. Щастя розглядається як щось туманне, аби слугувати критерієм національних цілей, тим більш ставати наріжним каменем національної політики. Таким був традиційний погляд, але він дуже швидко змінився.

Сьогодні ціле покоління економістів, соціологів, психологів, істориків та вчених інших наук у своїх роботах інтенсивно розробляють різні аспекти нової дисципліни, яку можна назвати наукою про щастя. До речі, відомий англійський економіст Р. Лейард так і назвав свою монографію: «Щастя: уроки нової науки» (2010). Він вважає, що не обов'язково прирівнювати щастя суспільства до його рівня доходів. Його праці про безробіття і нерівність заклали підґрунтя для британської політики в галузі боротьби з безробіттям. Лейард є засновником Центру економічного розвитку при Лондонській школі економіки, з 2000 р. він – член Палати лордів. У своєму дослідженні щастя він використовує дані таких наук, як психологія, нейрологія, економіка, соціологія і філософія [1].

Праця іншого всесвітньовідомого професора-економіста Б. Фрея «Щастя. Революція в економіці» (2007) [2] – приклад того, як

сучасний учений може бути найвідкритішим до інтердисциплінарних досліджень. Він був серед перших, хто застосував до вивчення економіки аналіз мистецтва, нагород, мотивацій і щастя. Вивчення щастя швидко стало новим напрямом досліджень, в який Б.Фрей зробив свій великий внесок, як теоретичний, так і практичний. «Сучасна неокласична економіка – погано споряджена дисципліна для розуміння nexus між щастям та економічним життям. Необхідно змінити парадигму в економіці, якщо ми хочемо зроби ефективний внесок у розуміння щастя, і у нормативні, і у дискриптивні аспекти цієї дисципліни, цей головний меседж – щастя [3], вважає Б.Фрей. Нині він живе у Швейцарії і заснував там CREMA – Center for Research in Economics, Management and the Arts (Центр з дослідження економіки, менеджменту та мистецтв), працює переважно у Базельському університеті й став там співзасновником CREW – Centre for Research in Economics and Well-Being (Центр з дослідження економіки благополуччя) [4].

Треба зазначити, що сучасні дослідження (з 2004 по 2015 рр.) про щастя з економічної точки зору, а також із соціально-економічної – найбільш вагома складова в його вивченні. Це статті таких науковців, як М. Біндер і А. Коуд [5], Д. Бленчфлауер і Е. Освальд [6], Ф. Л. Бут і Дж. С. ван Ауерс [7], Д. Ж. Кемрбелл і Дж. Ф. Коуко [8], В. Чанг [9], С. Д'Амброзіо і Дж. Р. Фрік [10], Д. Кейнеман і А. Б. Крюгер [11], Е. Ментзакіс і М. Монро [12] та багато інших.

Як щастя може впливати на життя в Сполучених Штатах і за його межами, розмірковує в своїй монографії «Політика щастя. Чого може навчитися уряд із сучасних досліджень про щастя» (2010) колишній 25-й президент Гарвардського університету (з 1971 по 1991рр., й ще раз – з 2006 по 2007 рр.) Д. Бок, визнаючи як сильні, так і слабкі сторони досліджень про щастя. Серед інших проблем він аналізує вплив політичних джерел і мотивів на економічне зростання, рівність, вихід на пенсію, безробіття, охорона здоров'я, розумове здоров'я, розвиток сім'ї, освіти і якість управління. Вчений досліджує, як уряд може використовувати швидко зростаючі наукові дані про те, як зробити людей щасливими – у різноманітних сферах політики, щоби покращити добробут та якість життя для всіх своїх співвітчизників [13]. Р. Лейард

так оцінив книгу Бока: Дерек Бок ставить правильне запитання: «Чи може політика продукувати найбільше щастя? І він дає вражаючі, а іноді й несподівані відповіді, в яких звучить його глибоке знання політики і нових відкриттів у галузі науки про щастя» [14].

Далай-лама виклав свої релігійно-філософські погляди на природу щастя у книзі «Відкрите серце» (2006) [15]. Деніел Гілберт – професор психології Гарвардського університету опублікував книгу «Перечеплюючись за щастя» (2017) [16], яка видана багатьма мовами світу. Вона вчить своїх читачів на безлічі оригінальних прикладів жити не в майбутньому і не в минулому, а саме сьогодні.

Соціологи, соціальні психологи, психологи, нейропсихологи, психіатри теж вивчають природу щастя. Про це свідчать їхні численні статті у таких рейтингових журналах, як «Journal of Personality and Social Psychology», «Social Indicators Research», «Personality and Individual Differences», «The American Psychologist», «European Psychologist», «Canadian Journal of Behavioral Sciences», «British Journal of Psychiatry».

Окремо треба відзначити «Journal of Happiness Studies» (2000), директором-засновником якого став шведський соціолог, піонер у науковому вивченні щастя у сенсі суб'єктивної радості життя та світовий авторитет у цьому питанні Руут Веєнховен. Його твори, присвячені соціальним умовам для щастя, коли він видав їх, працюючи в Університеті Еразмуса в Роттердамі в Нідерландах, зробили великий внесок у поновлення інтересу до щастя як мети публічної політики. Вчений показав, що щастя може бути використаним як надійний інструмент вимірювання прогресу суспільства. Це стало одним із джерел натхнення для ООН у прийнятті щастя як холистичного напрямку розвитку. Веєнховен також директор-засновник the World Database on Happiness (Всесвітня база щастя). Його називають «хрещеним батьком студій про щастя», «провідним авторитетом усесвітніх рівнів щастя від країни до країни» [17].

Зважаючи на обсяг статті, ми змогли проаналізувати тільки невеличку частину сучасних визначних робіт, які лягли в основу науки про щастя, не торкаючись таких інших важливих

дисциплін, як економетрика, статистика, теорія благополуччя, філософія, етнографія, антропологія, хоча це не означає, що ми не будемо використовувати їх результати в нашій розвідці.

Мета статті полягає у компаративному аналізі причин, що привели одні країни, які належать до різних цивілізацій, у першу десятку найщасливіших країн світу, інших – у другу десятку і нижче в рейтингу щастя, опублікованому у World Happiness Report - 2018 наприкінці березня 2018 р..

Отже, ми розглянемо стан справ у північній західноєвропейській цивілізації, зосереджуючись на Фінляндії, Швеції, Данії та Норвегії, на трансатлантичній цивілізації, до якої належать США, та на латиноамериканській цивілізації в цілому і, зокрема, на державі Коста-Рика, яка уособлює кращі якості цього цивілізаційного оригінального ареалу.

Учені довели, що щастя, яке дійсно є суб'єктивним досвідом, може бути об'єктивно виміряне, оцінене, корельоване з відомими нині функціями мозку та порівняне з характеристиками індивідуума та суспільства.

Науковці, які проводять дослідження, серед іншого, запитують у людей також, чи вони щасливі і чи задоволені своїм життям. Їхні відповіді є важливою інформацією про суспільство. Вони можуть сигналізувати як про приховані кризи, так і про приховані сильні сторони буття суспільства. Таким чином можуть натякати на необхідність змін у ньому. В цьому полягає ідея наукових студій про щастя, що виникають упродовж останніх десятиліть. Вони стосуються й індивідуумів, і того, що вони обирають для себе й цілих суспільств і цивілізацій, і описують відчуття громадян стосовно задоволення життям.

Відомі два широкі вимірювання щастя: злети й падіння щоденних емоцій і загальна оцінка індивідуумом щастя. Перше називається «афективне щастя», друге – «еволютивне, або оцінюване щастя». Важливим є те, що ці два різновиди щастя мають передбачувані причини, які віддзеркалюють різні сторони нашої людської натури та нашого соціального життя. Афективне щастя – це наші щоденні відчуття, радості дружби, час, який ми проводимо з родиною, секс або, навпаки, – довгі часи нецікавої роботи чи конфлікти з начальством. Еволютивне щастя вимірює

різні аспекти життя, такі, які ведуть до соціального задоволення або, навпаки, незадоволення своїм місцем у суспільстві. Підвищений дохід, наше здоров'я, високий ступінь довіри у громаді (соціальний капітал) – усе це сприяє значному задоволенню своїм життям. А бідність, погане здоров'я, конфлікти серед членів громади призводять до розчарування своїм життям [18]. Важливо відзначити, що перша доповідь про щастя (the 2012 World Happiness Report) була опублікована директором Інституту Землі Джеффри Саксом і відбивала нову всесвітню потребу приділяти більше уваги щастю та відсутності бідності й страждань як критеріям для політики урядів.

Звичайно, підвищення доходів у сім'ї має значення для задоволення життям, але тільки до певної міри. Інші речі мають більше значення: довіра в суспільстві, розумове і психічне здоров'я, якість управління державою та додержання законів. Підвищення доходів може підняти рівень щастя, особливо у бідних суспільствах. Але заохочення до співробітництва і відчуття товариських взаємин, особливо у багатих суспільствах, можуть зробити навіть більше. Не випадково в останні роки найщасливіші країни в світі мають тенденцію до досягнення не тільки високого рівня доходів, але й високого ступеня соціальної рівності довіри і якості управління.

У 2018 році Фінляндія посіла перше місце за рівнем щастя у світі і дістала назву «найщасливіша країна світу». Фінляндія майже постійно була в першій десятці найщасливіших країн світу, і вона відома не тільки досягненнями у сфері високих технологій. В останні роки до нею їдуть делегації звідусіль вивчати її педагогічний досвід, систему шкільного виховання та освіти, яка плекає рівність між учнями, що належать до різних цивілізацій, взаємопоміч виховує любов до прекрасного навколишнього світу. На наш погляд, у фінській педагогіці багато чого запозичено із А. Макаренка і В. Сухомлинського.

До трійки найщасливіших країн світу 7-й рік поспіль також належить Данія. З іншого боку, Сполучені Штати Америки зайняли 18-те місце у звіті про світове щастя в цьому році, що на 4 пункти нижче, ніж вони посідали у 2017 році.

Данська дослідниця професор психології з коледжу Дікінсона Марі Хельвег-Ларсен вивчила це питання і як психолог, і як

уродженка Данії. «Так, данці мають стабільний уряд, низький рівень корупції в суспільстві і доступ до високоякісної освіти та охорони здоров'я. В країні найвищі податки в світі, але переважна більшість данців з радістю їх сплачує, вважаючи, що більш високі податки можуть створити краще суспільство. Та, мабуть, найголовніше, що вони цінують, – це культурний феномен за назвою «hugge» (вимовляється як «хіге»). Оксфордський словник додав це слово у свій тезаурус у червні 2017 р., і воно означає високоякісні соціальні взаємодії. Воно може використовуватися як іменник, прикметник або дієслово, а події та місця також можуть бути «хігеліджними», тобто подібними до хіге.

Це слово іноді перекладається як «затишний», але кращим його визначенням є «навмисна близькість». Це тоді, коли у вас безпечний, збалансований і гармонійний загальний стан: чашка кави з другом перед каміном або літній пікнік у парку.

Дослідження у Данії довели, що це слово є інтегральним до народного розуміння благополуччя, душевного комфорту. Воно спрацьовує як буфер проти стресу, водночас створюючи простір для побудови товариськості. У такій сильно індивідуалізованій країні, як Данія, хіге сприяє розвитку егалітаризму та довіри. Можна з певністю говорити, що хіге інтегрувалося в данську культуру та психіку. Але воно стало і частково глобальним феноменом – Amazon тепер продає понад дев'ятсот назв книжок про хіге. Instagram має більш ніж 3 млн постів, які стосуються хіге [19]. Дослідниця наголошує, що Данія – не єдина країна, яка має концепт, подібний до hugge. Норвежці мають *koselig*, шведи – *mysig*, голландці мають *gezenligheid*, а німці – *gemütlichkeit*.

Як зазначає Хельвег-Ларсен, у Сполучених Штатах, де індивідуалізм посідає також високе місце, немає реального культурного еквіваленту хіге. Там дохід асоціюється зі щастям, але навіть тоді, коли ВВП зростає і рівень безробіття зменшується, рівень щастя у Сполучених Штатах постійно падає. Данська дослідниця доходить висновку, що проблемою у Сполучених Штатах і далі залишаються нерівність доходів, яскраво виражена недовіра як у міжособових стосунках, так і до таких інституцій, як уряд та медіа.

І не випадково, що Сполучені Штати Америки за півстоліття не відчували підвищення задоволення життям від того часу, коли

нерівність стрімко зростала у всій країні, соціальна довіра падала, а громадяни втрачали віру у свій уряд. На думку директора Центру сталого розвитку Колумбійського університету США Дж. Д. Сакса (тепер він обіймає цю посаду), «найбільш вражаючим фактом щодо щастя в Сполучених Штатах є «Парадокс Істерліна» [20]. Доходи на душу населення більш ніж удвічі зросли з 1972 року, тоді як відчуття щастя (або суб'єктивне благополуччя) залишилося майже незмінним або навіть зменшилося. Цьому було багато пояснень. Такі американські вчені, як Б. Пауелс, Дж. Зігерс та Дж. Д. Власблом [21] вважають, що для щастя американцям потрібні передовсім доходи, які зростають. Тоді як інші дослідники, наприклад, Дж. Коноу та Дж. Ерлі [22], розмірковують над питанням гедоністичного парадоксу, запитуючи, чи homo economicus щасливіший за всіх інших?

Окрім доходу на душу населення, американський учений Джон Хелівей виокремив ще п'ять головних показників для того, щоб визначити рівень щастя в країні: здоров'я населення, яке вимірюється середнім рівнем тривалості життя громадян, дієвістю соціальної підтримки різних мереж, особиста свобода, яка вимірюється свободою індивідуума приймати ключові рішення в своєму житті, соціальна довіра, яка вимірюється громадським порозумінням у суспільстві, глибина корупції в уряді та бізнесі, щедрість. Ці показники погіршилися в США за 2015–2018 рр. Найточнішим підсумком було: «зменшення соціального капіталу». Про це, як зазначає Сакс, він писав у своєму попередньому есе «Реставруючи американське щастя» у World Happiness Report–2017 [23].

Коментуючи позицію Сполучених Штатів у Світовій доповіді про щастя–2018, американський учений звертає увагу на три додаткові причини, які спричинили ситуацію, коли наймогутніша цивілізація світу опинилася на 18-му місці у рейтингу щастя у Світовій доповіді. Дослідник упевнений: «Суб'єктивне відчуття щастя американцями підірвано трьома взаємопов'язаними епідеміями таких хвороб, як ожиріння, зловживання лікарськими препаратами (особливо пристрасть до опіуму та його синтетичних різновидів) та депресія» [24].

У своїй новій статті, яка супроводжує World Happiness Report-2018, видатний американський учений Сакс, який належить до першої трійки знаменитих економістів світу, підтверджує, що відчуття щастя американців з 1972 до 2016 рр. зменшилося. Відчуття корупції в уряді та бізнесі підвищилося, довіра до соціальних інституцій зменшилася. Усі різні сфери соціального капіталу, як уже було зазначено, є важливими детермінаторами суб'єктивного благополуччя. Отже, досягнення Сполучених Штатів щодо підйому добробуту, який залежав від приросту доходів, були затьмарені зниженням рівня соціального капіталу.

Вивчаючи серйозні верифіковані дослідження американських медиків, які працюють у різних галузях – одні пов'язані з ожирінням, а інші – з депресією, – Сакс дійшов декількох висновків. Виявляється, що ожиріння посилює ризик депресії, і особливо серед американців, в яких встановлено і клінічно діагностовано депресію. Водночас дослідження медиків довели, що депресія сприяє розвитку ожиріння, оскільки існують взаємодії між «доріжками», якими в організмі людини поширюється дофамін («винагорода») та серотонін («щастя» або «настрій»), і вони можуть бути відповідальними за двосторонній зв'язок між ожирінням та депресією.

Третя епідемія пов'язана з надживанням або безконтрольним уживанням медичних препаратів, які американці отримують за рецептами. Особливо тих, в яких є опіодні інгредієнти та опіоїди. Починаючи з 1990-х років уживання таких препаратів класу опіодів, як ОхуContin, та сильного синтетичного опіоїду Fentanyl, а також збільшення вживання героїну, призвело до зростання смертності. Саме з цих причин перше місце в світі належить Сполученим Штатам Америки – 764 смерті на сто тисяч жителів [24].

У епідемії опіодів учений звинувачує передусім фармацевтичні компанії, такі, як, наприклад, Purdue Pharma, виробник ліків ОхуContin. Вони брали участь в агресивному маркетингу цих препаратів. Паралельно з ожирінням та вживанням опіодних ліків у 2005–2015 рр. у Сполучених Штатах стрімко розвивалася епідемія депресії. Особливо вона позначилася на наймолодших та найстарших вікових групах як чоловіків, так і жінок неіспанського білого населення, на групах з найменшими доходами та з

найвищими доходами і найвищим рівнем освіти. Причини епідемії депресії остаточно не встановлені. Сакс зазначає, що вони можуть містити соціологічні фактори (зниження рівня соціальної підтримки, більше самотності), економічні фактори (зростаюча нерівність доходів, фінансова криза, економічний стрес), зсув у культурних нормах (збільшення матеріальних інтересів), біофізичні фактори (зменшення фізичної активності, залежність від цукру та інші шкідливі зміни в дієті, зменшення часу перебування на сонці, просто неба), технологічні фактори (збільшення часу, який проведено у соціальних мережах або з такими електронними пристроями, як смартфони) або інші чинники, які ще треба буде ідентифікувати.

Як показують міжнародні дослідження, між 2010 та 2015 роками зросла кількість депресивних розладів та смертей, пов'язаних з ними, особливо у підлітків. Маємо підтвердження, що у цьому відіграє свою негативну роль використання нових екранних технологій (смартфони, відеоігри) та перебування американців у соціальних мережах. При цьому залежність може розвиватися у двох напрямках: від депресивних синдромів до занурення у електронний екранний віртуальний світ (як своєрідне самолікування) і, навпаки, – від часу, проведеного біля екранів, до депресивних симптомів, наприклад, до розвитку пристрасі до нових технологій та інших умов, що породжують депресію, таких, як зростання самотності, відчуття відчуження, яке йде від онлайн-ових, а не реальних міжособистих стосунків. Сакс доходить висновку, що такі соціальні мережі, як Facebook, асоціюються з пониженням ментального здоров'я його користувачів.

Дослідження лікарів підтверджують, що психічні хвороби – одна із головних причин нещастя у світі. Вони спричиняють майже стільки само нещастя, скільки бідність, і ще більше, ніж фізичні хвороби. Лікування їх повинно стати головним пріоритетом кожного уряду. Це збереже мільярди доларів, тому що психічні хвороби – головне, що блокує розвиток економіки. Це головна хвороба серед людей працездатного віку, вона зменшує національний дохід на душу населення десь на 5 відсотків через незайнятність, абсентеїзм, знижену продуктивність та значні витрати на

охорону здоров'я. Психічні хвороби посідають 3-тє місце в світі зі спричинення інвалідності.

Політичну, соціально-економічну ситуації в Латинській Америці, яка цивілізаційно дуже відмінна від західноєвропейської та трансатлантичної цивілізацій, у контексті дослідження рівня щастя вивчають такі вчені, як Дж. А. Корнія, Дж. Петрас, К. Вайлд [25 – 28]. Дослідження рівня щастя в Латинській Америці доводять, що воно досягає дуже високих показників. Про це йдеться у фундаментальній статті «Щастя в Латинській Америці має соціальне підґрунтя» Маріано Рохаса, вченого з латиноамериканського факультету соціальних наук (FLASCO-Mexico) та університету Universidad Popular Autonoma del Estado de Puebla. Така увага до латиноамериканської цивілізації зрозуміла, адже в перші п'ятнадцять щасливих країн світу увійшла латиноамериканська країна Коста-Рико, яка посіла 13-тє місце і вперше вивела латиноамериканський регіон на цей почесний рівень.

Позитивні показники афективного щастя досягають у латиноамериканських країнах високого рівня як порівняно з іншими країнами світу, так і порівняно з тим, що може забезпечити індекс доходів у регіоні. У латиноамериканців оцінка життя також вища, ніж рівень доходів, який мав би на неї впливати негативно. Дослідник слушно зазначає, що в житті є щось таке, що дає відчуття щастя більше, ніж рівень доходів. Як-то кажуть, «Не в грошах щастя». Латинська Америка є яскравим взірцем цього прислів'я. Вчений закликає до глибшого проникнення у сутність витоків латиноамериканського щастя. Для того, щоб його зрозуміти, треба знати хоча б 500-літню історію та культуру країн латиноамериканської цивілізації – від часів Колумба (кінець XV – початок XVI ст.), коли європейські цивілізації, в більшості своїй – іспанці і португальці, почали змішуватися з трьома великими доколумбівськими місцевими цивілізаціями: ацтеками, інками та майя, до її сьогодення. Треба знати і розуміти її расовий та етнічний склад. Це важливо, адже в Латинській Америці місцеве населення не було знищене, не зазнало воно і сегрегації. Із часом європейці та місцеві групи змішувалися, створюючи так званих метисів. Слід звернути увагу на мовну ситуацію, де поряд з іспанською (якою розмовляє переважна більшість населення

Латинської Америки, крім португаломовної Бразилії) використовуються мови корінного населення – такі мови, як кечуа, майя, гуарані, запатіка та багато інших.

У Латинській Америці є країни, у яких чисельність нащадків американських індіанців, змішаних з нащадками португальців та іспанців, тобто метисів, становить доволі велику кількість. Це такі країни, як Болівія, Гватемала, Еквадор, Сальвадор, Мексика та Перу.

На формування латиноамериканської цивілізації і культури впливало багато факторів. Взаємовпливи цінностей корінних латиноамериканців та іспанців і португальців, їхні погляди на життя, світогляд у процесі 500-річного взаємопроникнення були важливими для створення унікальної культури країн Латинської Америки. Латиноамериканцям більше властивий дух співіснування, який був притаманний американським індіанцям, ніж домінування над природою. Ця ціннісна установка зробила великий внесок у створення суспільства, яке не стільки зацікавлене у зміні соціального та природного контексту, а просто живе у ньому. Це сприяло створенню суспільства, яке живе без гонитви за матеріальними цінностями, в гармонії з природою. До того ж поглиблені сімейні цінності завойовників змішалися з цінностями спільнот корінного населення. Як наслідок, на передній план виходять не так громадянські, соціальні або політичні відносини, як сімейні, дружні, сусідські, колегіальні. Центром цих стосунків стає емоційне, тепле, довірливе ставлення один до одного. Водночас у державних інститутах має місце хабарництво, корупція, які не дуже відчутно впливають на теплу атмосферу стосунків між людьми.

Незважаючи на низький рівень доходів, високу криміногенність у суспільствах, відсутність консьюмеризму, який диктує постійні збільшення матеріальних потреб, латиноамериканське суспільство зберігає свої духовні, людські цінності. Недаремно високі афективні та еволютивні рівні щастя показала Коста-Рика в World Happiness Report-2018. Це вищі за середні європейські рівні, і пояснюється це частково тим, про що ми вже згадували, а також відносно повним благополуччям у цій країні. У Коста-Рика не має армії з 1949 року. Громадяни Коста-Рики мають повний доступ до безкоштовної системи охорони здоров'я. В країні є райони, де

довгожителів особливо багато. До них суспільство ставиться з особливою повагою та дбає про них: раз на місяць до цих столітніх людей приїджають лікарі та медсестри, оглядають їх, розмовляють з ними. Варто зазначити, що костариканці, які перейшли столітній рубіж, зазвичай доволі активні люди, багато пересуваються, хоч і з допомогою палички, виконують посильну роботу. Століття кожного окремого костариканця святкується як велике спільне свято громади. Спочатку всі мають бути присутні на месі в католицькому соборі, присвяченій столітньому ювілярові або ювілярці. Потім розпочинається загальне свято із застіллям, з піснями і танцями, де беруть участь усі – від дітлахів і молоді до людей поважного віку. Цим виховується повага і пошана до життя, прожитого у злагоді з природою. В Коста-Риці є також сучасний геронтологічний центр, до якого може звернутися кожен костариканець, якщо йому минуло шістдесят років. Прийом у цій установі ведеться просто. Люди туди приходять і сідають на стільці. Їх приймає лікар згідно з порядком черги. Якщо він бачить, що людина потребує медичної допомоги центру, його залишають на лікування. Мабуть, у цій країні поняття «бюрократія», або «попередній запис», або «талон на прийом» не відомі.

У Коста-Риці середнє і вище навчання безоплатне. Ця маленька країна має більш ніж п'ятдесят вищих навчальних закладів, і тільки декілька з них є платними. До того ж на сайтах безоплатних університетів розміщена інформація, скільки студенту з провінції, який приїжджає вчитися до столиці, буде коштувати житло (в центрі або подалі від нього, їжа, та інші нагальні витрати). Уряд дбає про те, щоби базові потреби населення задовольнялися незалежно від доходів. Колись Коста-Рика привозила з інших країн Латинської Америки садженці кави, кокосів, апельсинів та інших фруктів, аби створити їх плантації у себе вдома. Але з часом не експорт кави та фруктів, а туризм став основною частиною доходів у бюджеті країни. Костариканці сповідують любов до своєї землі та до всього живого, що на ній існує. Країна перейшла на екологічно чисте паливо, процвітає екотуризм. Національні природоохоронні зони, парки, ліси та заповідники становлять ледь не четверту частину території країни. До Коста-Рики не тільки збільшується приплив туристів, а й

зростає імміграція з різних країн світу, яка в останні роки становила 1,4 млн осіб.

Може здатися, що найкраще, що можуть зробити для себе люди, – це переїхати у країни, де рівень щастя найвищий. Побачивши в цих державах природу соціальних зв'язків, якість стосунків у громадах, дієвість урядів на користь населення і наявність робочих місць, вони починають усвідомлювати й розуміти, що підтримує це щасливе життя, бачать правильні відповіді, які полягають не в тому, щоб переїхати до більш щасливих спільнот, але навчитися тому, як вони живуть, і втілити уроки їхнього життя у себе в країні. Щастя, на відміну від золота, може бути створене для всіх, їм можна ділитися з усіма. Його вистачить на всіх, тому що той, хто його дає, не стає менш щасливим. Щастя навіть зростає, коли їм діляться з іншими.

Висновки:

У північноєвропейських країнах соціальні цінності знаходили підтримку і в народі, і в уряді. Здебільшого у післявоєнні роки соціал-демократичні партії цих країн були при владі. Жінки в цих суспільствах активно виборювали свої права брати участь в урядових органах цих країн. Нині їх чи не найбільше на відповідальних посадах, порівняно з іншими країнами світу. Мабуть тому, що жінки у північноєвропейських країнах перебрали на себе значну частину керівних посад, починаючи від комунальних осередків і доходячи до парламентів, така велика увага приділяється тут дошкільному й шкільному вихованню, сімейним відносинам, охороні здоров'я, розв'язанню найнеобхідніших складних соціальних проблем.

Слід зазначити, що скандинавська цивілізація посідає перше місце у диджиталізації своїх країн. Повна комп'ютеризація відбулася тут раніше, ніж в інших європейських країнах, так само, як і найширше використання на побутовому та промисловому рівнях усіх можливостей Інтернету, який у цих країнах став уже давно повсякденною потребою. Може, саме тому раніше від інших народів, які вже занурилися у світове павутиння, у глобальні соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter, Instagram та інші, скандинави відчували нагальну потребу в поверненні, відродженні, створенні теплих, щиросердних, товариських стосунків безпо-

середньо, сам на сам, дефіцит яких у цих суворих північних країнах почав даватися взнаки.

Поняття «хіге» не випадково увійшло і у побут, і у словники і почало поширюватися у всьому Західноєвропейському регіоні, тому що не тільки у Північній Європі, а й в інших її частинах люди почали відчувати дефіцит людських стосунків. Це те саме право на комунікацію, про яке писали і пишуть видатні вчені світу в галузі комунікації і культури: Жан Д'Арсі (Франція) [29], Сіз Гемелінк (Нідерланди) [30], Марк Рабой (Канада) [31], Каарл Норденстренг (Фінляндія) [32] та інші [33–34] (у тому числі і автор цієї статті). Після мови, яка могла народитися у людини тільки у спілкуванні з іншою людиною, це найдорожчий дар, який має людство.

Натомість у Сполучених Штатах Америки водночас зі зростанням доходів на душу населення не відбувалося зростання рівня щастя – виявився так званий «парадокс Істерліна». Вододіл між багатими і бідними ставав щораз ширшим і глибшим. Мережі соціальної підтримки найбідніших жителів США не могли надолужити й покращити становище незахищених верств населення. Система охорони здоров'я – найдорожча в світі – викликає незадоволення пересічних американців, тому що не виконує функції запобігання епідеміям, які охопили країну: ожиріння, вживання опіоїдних лікарських препаратів та депресія наявні у таких масштабах, що це дається взнаки на національному доході США і на загальному стані суспільства, рівень щастя в якому падає.

Усі три епідемії, що охопили Сполучені Штати Америки, виходять за рамки суто медичних і мають економічне, соціальне, морально-етичне підґрунтя. Індивідуалізм, високий ступінь конкурентності не тільки на виробництві, а й у навчанні, в спорті та комп'ютерних іграх перетворилися на одну з провідних рис характеру громадян США. Оскільки, за визначенням, усі переможцями бути не можуть, відбувається постійне зростання вищезазначених епідемії, які між собою щільно переплетені і впливають одна на одну. Розтиражовані могутніми медіа історії успіху окремих американців часто-густо сприймаються іншими як докір їхнім здібностям, як підтвердження їхньої меншовартості, неспроможності досягти багатства, високого статусу, потрапити у кола влади і т. ін.

У США немає слова «хіге» в суспільному обігу. Велика держава, яка стала світовим центром високих технологій, у тому числі інформаційно-комунікаційних, штаб-квартирою глобальних соціальних мереж, таких як Facebook, Twitter, Instagram, таких велетнів продажу, як Amazon, водночас породжує у своїх громадян відчуття самотності, аліенації, відчуженості, що в кінцевому підсумку втягують їх у морок клінічної депресії, ведуть до зловживання опіоїдами тощо.

Шляхи виходу з цього стану є. На це вказують дослідження відомих американських учених. Потрібна лише політична воля різних гілок влади США, аби приборкати лобізм, агресивний маркетинг ліків, фаст-фуду та солодких напоїв з цукром у медіа, зосередитися на системі охорони здоров'я, особливо на тій частині її, яка опікується превентивною практикою, подбати про посилення реальних соціальних мереж допомоги населенню у всьому їхньому різноманітті: від підтримки найбідніших верств населення до уваги до школи та шкільного виховання, де повинні закладатися ті моральні якості в дітях та підлітках, які допоможуть їм зрозуміти та засвоїти такі поняття, як солідарність, щирість, дружність, егалітаризм.

На відміну від цивілізаційних засад Сполучених Штатів, ці поняття в латиноамериканських країнах є засадничими. Набагато нижчий, ніж у США, рівень доходів не робить їх нещасними. Відсутність консьюмеризму не обтяжує їх гонитвою за надспоживанням. Філософія життя жителів країн Латинської Америки ґрунтується на інших цінностях, головними серед яких є родина, теплі сімейні стосунки, приязне й товариське ставлення до сусідів, до членів громади, де вони мешкають. Цінується доброта, щедрість, готовність прийти на допомогу, розділити горе й радість.

Прояви афективного щастя латиноамериканців виливаються у такі загальнонаціональні видовища, як карнавали. Вони розкриваються у багатій пісенній і танцювальній культурі. Недарма латиноамериканські танці є обов'язковою складовою конкурсів сучасних бальних танців в усьому світі. Їх запальні ритми, яскраві мелодії говорять, мабуть, про любов до життя більше, ніж відповіді на запитання опитувальників, які складені європейськими та трансатлантичними дослідниками.

Латиноамериканці живуть у гармонії з природою, кольори їхніх національних одягів нагадують своїм різнобарв'ям пташок, метеликів, квітів, які їх оточують. Отже, як ми уже згадували, за 500 років існування латиноамериканської цивілізації доволі гармонійно переплелися іспаномовні і португаломовні культури завойовників з великими культурами народів майя, інків, ацтеків, породивши метисів, які всотали всі ці культури і внесли своєрідність у розвиток Латинської Америки.

Якщо у скандинавських народів поняття «хіге» виникло і набуло розвитку певною мірою як необхідність і у його створенні брали участь і розум, і прагматизм, і здоровий глузд, то у латиноамериканській цивілізації теплота стосунків – десь на рівні генетичному. Тут серце веде уперед. Ось чому такою важливою, на наш погляд, є різноманітність підходів у вивченні щастя різних цивілізацій та народів.

Світ швидко глобалізується, але ще достатньо відмінностей у різних його кутках, аби замислитися над різними складовими щастя в різних цивілізаціях. І може бути так, що там, де доходи нижчі, люди чомусь щасливіші. Справа вчених – знайти більш точні терези вимірювання щастя і запропонувати їх людству.

---

1. Лейард Р. Счастье: уроки новой науки. Издательство Института Гайдара. 2012. 416 с.

2. B. Frey. Happiness. A revolution in economics. Cambridge, Mass., London. The MIT Press. 2008. XIII, 240 p.

3. Luigino B. Reviewed Work: B. Frey. Happiness. A revolution in economics. Cambridge, Mass., London. The MIT Press. 2008. XIII, 240 p. // Journal of Economics Vol. 98, No. 2 (November 2009), p. 177–179. URL: https://www.jstor.org/stable/41795648?seq=1#page_scan_tab_contents (дата звернення 11.04. 2018)

4. Bruno S.Frey. URL: // <https://www.bsfrey.ch/> (дата звернення 12.04. 2018)

5. Binder M., & Coad A. From Average Joe's Happiness to Miserable Jane and Cheerful John // Journal of Economic Behavior and Organization, 2011. № 79. P. 275–290.

6. Blanchflower, D., & Oswald, A. Well-being over Time in Britain and USA // Journal of Public Economic. 2004. № 88. P.1359–1386.

7. Booth, A. L., & van Ours, J. C. Hours of Work and Gender Identity: Does Part-time Work Make the Family Happier? // *Economica*. 2009. № 76. P. 176–196.
8. Campbell, J. Y. & Cocco, J. F. How do House Prices Affect Consumption? Evidence from Micro Data // *Journal of Monetary Economics*. 2007. № 54. P. 591–621.
9. Chang, W. Identity, Gender, and Subjective Well-Being // *Review of Social Economy*, 2011. № 69 (1). P. 97–121.
10. D'Ambrosio, C., & Frick, J. R. Individual Well-Being in a Dynamic Perspective // *Economica*, 2012. № 7. P. 284–302.
11. Kahneman, D., & Krueger, A. B. Developments in the Measurement of Subjective Well-Being // *Journal of Economic Perspectives*. 2006. №20 (1). P. 3–24.
12. Mentzakis, E., & Moro, M. The Poor, the Rich and the Happy: Exploring the Link Between Income and Subjective Well-Being // *Journal of Socio-Economics*. 2009. № 38. P. 147–158.
13. Bok D. *The Politics of Happiness: What Government Can Learn from the New Research on Well-Being*, Princeton and Oxford: Princeton University Press. 2010. P. 272.
14. Endorsements // *The Politics of Happiness*. URL: <https://press.princeton.edu/titles/9107.html> (дата звернення 16.04. 2018)
15. Далай-лама. *Открытое сердце*. Киев: София. [XIV]. 2006. 322 с.
16. Гилберт Д. *Спотыкаясь о счастье*. Санкт-Петербург: Питер. 2017. 320 с.
17. Ruut Veenhoven. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ruut_Veenhoven (дата звернення 11.04. 2018)
18. World Happiness report, 2012. URL: <http://worldhappiness.report/ed/2012/m> (дата звернення 7.04. 2018)
19. Helveg-Larsen M. *The Conversation. Why Denmark Dominates the World Happiness Rankings*. URL: <https://theconversation.com/why-denmark-dominates-the-world-happiness-rankings> (дата звернення 15.04. 2018)
20. Easterlin, R. A. Will Raising the Incomes of all Increase the Happiness of All? // *Journal of Economic Behaviour and Organization*, 1995. № 27. P. 35–48.
21. Pouwels, B., Siegers, J. & Vlasblom, J. D. Income, Working Hours, and Happiness. *Economics Letters*. 2008. № 99. P. 72–74.
22. Konow, J. and Earley, J. (), *The Hedonistic Paradox: Is Homo Economicus Happier?* // *Journal of Public Economics*. 2008. № 92(1–2). P. 1–33.
23. World Happiness Report-2017. URL: <http://worldhappiness.report/ed/2017/> (дата звернення 10.04. 2018)
24. World Happiness Report–2018. URL: <http://worldhappiness.report/ed/2018/> (дата звернення 10.04. 2018)
25. Sachs J. D. *America's Health Crisis and the Easterlin Paradox*. URL: <https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2018/CH7-WHR-lr.pdf> (дата звернення 21.03.2018)

26. Cornia G.A. Income Distribution under Latin America's New Left Regimes Pages 85-114 /htt/ Journal of Human Development and Capabilities. A Multi-Disciplinary Journal for People-Centered Development. Volume 1.

27. Petras J. Centre-left' regimes in Latin America: History repeating itself as farce? The Journal of Peasant Studies Volume 33, 2006 Paradox. URL: Issue 2 <https://www.tandfonline.com/toc/fjps/m> (дата звернення 25.03.2018)

28. Christopher Wylde. 2012. Latin America after Neoliberalism. Developmental Regimes in Post-Crisis States. New York: Palgrave, 264 p.

29. D'Arcy J. Direct Broadcast Satellite and the Right to Communicate // EBU Review. 1969. Vol. 118. P. 14–18.

30. Hamelink C.J. The 2003 Graham Spry Memorial Lecture: Towards a Human Right to Communicate? // Human Right Canadian Journal of Communication, 2004. Vol. 29. № 2. P. 1–3.

31. Raboy M. Communication for and against. Montreal: Black Rose Books. 1989. 248 p.

32. Nordenstreng K. New International Information and Communication Jrder (with Enrique Gonzales Manet and Wolfgang Kleinwächter; Foreword by Sean MacBride). Prague: International Organization of Journalists, 1986. (392 p.)

33. Білорус О., Зернецька О. Право на комунікацію: концепція глобальної комунікації // Віче, 2000. № 2 . С. 115–137.

34. Зернецька О. Право на комунікацію в глобалізованому світі // UA Foreign Affairs. 2014. № 5. С. 48–51.